

JAN GŁÓWKA

Muzeum Historii Kielc

Rola archiwaliów w budowaniu muzealnej narracji historycznej – stała wystawa historyczna „Z dziejów Kielc”

W roku 2006 Rada Miasta Kielce podjęła uchwałę o powołaniu Muzeum Historii Kielc, które mieści się w XIX-wiecznej kamienicy przy ul. Św. Leonarda 4 (w latach 1913–1939 siedziba Muzeum Świętokrzyskiego PTK)¹. Placówka rozpoczęła działalność 1 września 2006 roku, a 1 lutego 2008 roku otwarto stałą wystawę historyczną: „Z dziejów Kielc”.

W bardzo krótkim czasie zdołano zagospodarować wyremontowany budynek należący w II połowie XIX wieku do Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego². Zgodnie z wykonanymi wcześniej pracami studialnymi i scenariuszem ekspozycji oraz projektem aranżacji plastycznej stałej wystawy historycznej stworzono placówkę łączącą w sobie cechy dawnego muzealnictwa, charakteryzującego się zastosowaniem autentycznych przedmiotów z epoki, dbałością o ekspozat, rzetelnością przekazu, oraz elementy nowatorskie w postaci pokazów multimedialnych, punktów odsłuchowych, ekranów i monitorów, które stały się dopełnieniem całości.

Prace nad otwarciem muzeum trwały od 2004 roku, gdy rozpoczęto realizację koncepcji Muzeum Historii Kielc według scenariusza, który przewidywał wykorzystanie muzealiów wypożyczanych m.in. z Muzeum Narodowego w Kielcach (Dział Historii), przedmiotów własnych pozyskanych w wyniku ofiarności mieszkańców Kielc, archiwaliów, ikonografii pozyskanych w wyniku kwerendy prowadzonej w muzeach, archiwach i bibliotekach w całej Polsce. Wypożyczono

¹ Muzeum Historii Kielc powołane zostało Uchwałą nr LXIV/1211/2006 Rady Miejskiej w Kielcach z dnia 22 czerwca 2006 r. Tym samym aktem nadano muzeum statut: zob. Wyciąg z rejestru instytucji Kultury, Muzeum Historii Kielc, RIK 10/2006, Kielce 1 IX 2006, w zbiorach Archiwum Muzeum Historii Kielc.

² Końcowy odbiór budynku po remoncie nastąpił 31 października 2006 roku, a otwarcie stałej wystawy historycznej: „Z dziejów Kielc” odbyło się 1 lutego 2008 roku.

eksponaty, pozyskano kopie cyfrowe, zgromadzono dokumentację naukową. Pracownicy muzeum zgromadzili zasób eksponatów pozwalający na otwarcie wystawy stałej, której tematem zasadniczym jest historia miasta od średniowiecza po czasy współczesne.

Do podstawowych zadań Muzeum Historii Kielc należy m.in. dokumentowanie historii i współczesności miasta, sprawowanie opieki nad zabytkami, informowanie o wartościach i treściach zgromadzonych zbiorów, zgodnie z obowiązującym stanem prawnym. Muzeum Historii Kielc gromadzi zbiory z dziedziny historii, archeologii, numizmatyki, etnografii i etnologii, techniki, sztuki i literatury.

Miasto stało się obiektem badawczym dla socjologów, etnologów, historyków kultury³. Badania procesów związanych z rozwojem miast są szczególnie interesujące tam, gdzie mamy do czynienia z wielorodnością kultur. Skupiska ludności zróżnicowane pod względem narodowościowym czy wyznaniowym są szczególnie interesującym przykładem przenikania się postaw, tworzenia nowych uwarunkowań, powstawania konfliktów i dążenia do wspólnych celów. Takim miastem przez pewien czas były z pewnością Kielce, jeszcze w końcu XVIII wieku miasto prywatne, należące do biskupów krakowskich. Tematyka stałej wystawy historycznej wiąże się także z pokazaniem rozwoju przestrzennego miasta, ukazaniem roli gospodarczej w regionie, przedstawieniem procesów miastotwórczych i tworzenia się zwartej społeczności miejskiej. Podejmowano ją wielokrotnie w Kielcach podczas prób powołania placówki muzealnej odpowiadającej oczekiwaniom miłośników miasta i najbliższego regionu.

Przed drugą wojną światową w sferze pomysłów istniały inicjatywy stworzenia w Kielcach Muzeum Historii Kielc, Muzeum Ziemi Kieleckiej czy Muzeum Regionalnego. Historię miasta i regionu pokazano na Wystawie Świętokrzyskiej w kieleckim Muzeum PTK w 1936 roku. W 1938 roku w kieleckim pałacu biskupów krakowskich zorganizowano Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego nawiązujące tematyką do lat pierwszej wojny światowej. W 1939 roku Rada Miejska w Kielcach podjęła niezrealizowaną uchwałę o przekazaniu placu pod budowę gmachu muzealnego.

W czasie drugiej wojny światowej zbiory Muzeum Świętokrzyskiego PTK uległy częściowemu rozproszeniu. Po wojnie działalność rozpoczęło Muzeum Świętokrzyskie, przekształcone w 1975 roku w Muzeum Narodowe, a tematyką dziejów miasta zajmował się Dział Historii.

³ A. Stawarz, *Wielokulturowość Warszawy w przeszłości i teraźniejszości (wprowadzenie do badań etnologicznych)*, w: *Przestrzenie dialogu międzykulturowego we współczesnych miastach Polski*, red. A. Koseski, A. Stawarz, Warszawa–Pułtusk 2005, s. 21.

Działalność kieleckich muzealników miała związek ze wzbogacanymi stale kolekcjami tematycznymi. Na przestrzeni dziesięcioleci zmieniał się sposób przedstawiana przeszłości. Jeszcze w XIX wieku w zbiorach kieleckich prekursorów muzealnictwa – Tomasza Zielińskiego czy rodziny Jarońskich – dominowały kolekcje tematyczne. Tutaj na wzór pierwszych europejskich muzeów czy gabinetów osobliwości zdarzały się pamiątki związane ze sławnymi osobistościami. Później, już w Muzeum PTK, w okresie od 1908 roku do wybuchu drugiej wojny światowej wystawiennictwo związane było z wielodziałowym charakterem kieleckiego muzeum.

Chwilą przełomową stało się utworzenie Muzeum Historii Kielc i organizacja stałej wystawy historycznej „Z dziejów Kielc” w roku 2008. Zadawano sobie wówczas pytanie: w jaki sposób odtwarzać przestrzeń historyczną, jak przekazać zwiedzającym wiedzę o czasach minionych, tak aby była atrakcyjna, a jednocześnie zbliżona jak najbardziej do prawdy? Co najlepiej spełni rolę decydującego czynnika w przekazie historycznym?

Może tak, jak uczyniono to w placówkach muzealnych, gdzie odtwarza się charakterystyczne elementy przestrzeni historycznej miasta, np. w Muzeum Miasta Zgierza, gdzie pozyskano obiekty – przedmioty codziennego użytku, utensylia, bibeloty z końca XIX wieku – stanowiące własność rodzin fabrykanckich Krusche i Borstów związanych od pokoleń z miastem, lub w Muzeum Miasta Sopotu, gdzie odtworzono wnętrza z okresu przedwojennego. Wystawa muzealna staje się wówczas zobrazowaniem przeszłości nieznaną współczesnym⁴.

W jaki sposób skonstruowano opowieść o Kielcach zaprezentowaną na stałej wystawie historycznej? To podstawowe pytanie łączy się z problematyką tzw. muzealnej narracji historycznej. Dzieje miasta są przedstawione w formie przewodnika po Kielcach od średniowiecza do czasów współczesnych. Nie jest to tylko samo prezentowanie eksponatów, artefaktów, interesujących pamiątek i przedmiotów, niekoniecznie ze sobą powiązanych⁵.

⁴ Jak pisze B. Bossak „...ważnym celem działań jest przypomnienie grup narodowościowych, etnicznych i kulturowych oraz warstw społecznych, które w przeszłości współtworzyły dziedzictwo Sopotu”; tenże, *Sopot – próby wskrzeszenia międzykulturowego dialogu w przestrzeni miasta*, w: *Przestrzeń dialogu*, s. 187–189; A. Walaszczyk, *25 lat Muzeum Miasta Zgierza*, „Prace i materiały Muzeum Miasta Zgierza”, t. V, 2003, s. 7; stała ekspozycja w muzeum w Zgierzu prezentuje dzieje miasta od czasów najdawniejszych, okres uprzemysłowienia miasta, życie kulturalne, szkolnictwo i działalność społeczną; M. Wierzbowski, *Papierowe korzenie, czyli Dział historyczny Muzeum Miasta Zgierza*, „Prace i materiały Muzeum Miasta Zgierza” t. V, 2003, s. 27, 28; B. Bossak, *Sopot – próby wskrzeszenia*, s. 187–189.

⁵ Przykłady polskich muzeów wykorzystujących nowoczesne środki przekazu i narrację historyczną to: Muzeum Powstania Warszawskiego, projektowane muzea – Muzeum

W Muzeum Historii Kielc zapoczątkowano odkrywanie zapomnianych faktów historycznych, podjęto próbę przywracania przestrzeni historycznej, która z biegiem czasu uległa deformacji, degradacji lub całkowitemu zniszczeniu.

W jaki sposób zająć się tymi zagadnieniami, jak wpłynąć na wyobraźnię zwiedzających? Jak zachęcić do poznawania dziejów własnego miasta, miejsca najbliższego, tradycyjnie związanego z rodziną, codziennością, a jednocześnie pełnego tajemnic przeszłości?

Celem powstania i działalności Muzeum Historii Kielc jest przywracanie tożsamości regionu, odkrywanie przeszłości stanowiącej niegdyś żywą tkankę miasta, codzienności, która wydawała się trwać wiecznie, a odeszła w zapomnienie na skutek upływu czasu pełnego przemian i tragicznych wydarzeń.

Problematyka powstania Muzeum Historii Kielc i sposób przekazywania wiadomości o czasach minionych wiąże się ściśle z pojęciem „małej ojczyzny prywatnej”, kształtującej naszą osobowość poprzez poznanie dziejów swojej rodziny, przeszłości kręgu znajomych, społeczności osiedlowej, nieco szerszej społeczności lokalnej. To stanowi podstawę rekonstrukcji naszych wyobrażeń o dziejach miasta. Odnajdujemy tu wiele pokładów emocjonalnych budujących tożsamość regionalną, poczucie dumy z przynależności do wspólnoty posiadającej swoją własną oryginalną historię, którą należy w odpowiedni sposób opisywać, prezentować i pielęgnować.

Na stałej wystawie historycznej „Z dziejów Kielc” zastosowano przekaz w formie kilku bloków chronologicznych, ułożonych problemowo. Pozwala to na osiągnięcie jedności miejsca i czasu, a środki użyte do budowania ekspozycji wzajemnie się uzupełniają⁶.

W układzie jednego bloku tematycznego zastosowano cztery poziomy budowania narracji. Po pierwsze – jest to pokaz typowo gablotowy, a więc artefakty w gablotach związane tematycznie z prezentowaną problematyką (malarstwo i rzeźba, ikonografia, rzemiosło artystyczne, pamiątki). Po drugie – objaśnienia w formie komentarzy otwierających każdy blok tematyczny i komentarzy w obrębie wydzielonej tematyki. Po trzecie – materia odgrywająca niezwykle ważną rolę w narracji historycznej, a mianowicie wszelkiego rodzaju zabiegi inscenizacyjne, np. wnętrze klasy szkolnej, warsztat rzemieślniczy, salonik mieszczański itp. Wreszcie czwarty poziom narracji – to znaczy użycie tzw. środków multimedial-

Historii Polski, Muzeum Historii Żydów Polskich, Muzeum II Wojny Światowej, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej w Michniowie, wystawa w synagodze w Chmielniku, Ośrodek Myśli Patriotycznej i Edukacyjnej w Kielcach przy ul. Zamkowej.

⁶ Bloki tematyczne: Kielce wczesnośredniowieczne; Kielce biskupie; Kielce wojewódzkie; Od rozbiorów do niepodległości; Kielce w okresie międzywojennym; II wojna światowa; Kielce powojenne.

nych w formie filmów, pokazów wideo, punktów odsłuchowych itd.; pozwalają one na uzupełnienie wiadomości, tworzą atmosferę, przekazują odbiorcy informacje, które w inny sposób nie mogłyby zaistnieć na wystawie⁷.

Niezwykle istotną rolę odgrywają archiwalia. Zastosowano je w sposób różnorodny, począwszy od umieszczenia w gablotach (uwzględniono odpowiednie środki ochrony), poprzez zeskanowane kopie, fragmenty dokumentów w formie powiększeń, zdjęć całych dokumentów.

Dokumentacja archiwalna może stanowić samoistną treść nawiązującą do istotnego, kluczowego tematu w którymś z miejsc wystawy (eksponat samoistny, symboliczny); dokument może być przekąźnikiem rozszerzającym naszą wiedzę ugruntowaną wcześniej za pomocą innych środków, takich jak ikonografia, pamiątki historyczne (archiwalny nośnik treści uzupełniający przekaz gablotowy). Wreszcie może być jedynie i aż ozdobnikiem, uzupełnieniem narracji historycznej.

Stała wystawa historyczna „Z dziejów Kielc” wykorzystuje wszystkie te formy, prezentując najciekawsze źródła do dziejów miasta. Ekspozycja jest oczywiście tak skonstruowana, aby nie nastąpił przesył materiałem archiwalnym. Zadbano o równowagę pomiędzy różnymi środkami narracji historycznej⁸.

Do budowania ekspozycji wykorzystano zasoby archiwów ogólnopolskich: AGAD, AAN, NAC, CAW; kwerendy prowadzono w archiwach państwowych w Kielcach i Radomiu, w zasobie kieleckiej delegatury IPN, w archiwach kościelnych, takich jak Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie i Archiwa Diecezjalne w Krakowie i Kielcach.

⁷ Zob. P. Majewski, *Narracja historyczna w muzeum – cenzura czy „polityka kulturalna”?*, s. 2, www.nimoz.pl [dostęp: 25 IX 2012]: „Założenie o konieczności stosowania nowoczesnych (według miary dnia dzisiejszego) środków technicznych jako alternatywy dla „tradycyjnych” form przekazu muzealnego. Owe „tradycyjne” formy, fakt, iż w praktyce muzealnej niejednokrotnie mocno już „przykurzone”, czy to z powodów organizacyjnych, czy finansowych, nie straciły jednak na aktualności. Rolą muzeum jest tworzenie warunków do kontaktu (indywidualnego przede wszystkim) z autentykiem, bez którego muzeum nie ma racji bytu”.

⁸ Z wypowiedzi autorów realizujących nowoczesne projekty muzealne wynika, że nie zawsze muzealnicy dostrzegają konieczność oszczędnego stosowania jednego rodzaju materiału ekspozycyjnego. Z drugiej strony nie można stwierdzić jednak, że interpretacja dziejów za pomocą eksponatów, czyli prowadzenie narracji historycznej nie wymaga obecności historyków-muzealników. „Nie mam zaufania do historyków”, powiedziała autorka ekspozycji muzealnych: „My, Berlińczycy”, Muzeum II Wojny Światowej (Pracownia Projektowa „Ptasia 30” w Poznaniu): Konferencja polskich muzeów historycznych. Poznań–Gniezno 2011. Referat pt. *Muzealna narracja historyczna w przekładzie na warsztat wystawienniczy (na przykładzie własnych zaprojektowanych i zrealizowanych ekspozycji muzealnych: „My, Berlińczycy”, Muzeum II Wojny Światowej)* – Danuta Słomczyńska (Pracownia Projektowa „Ptasia 30” w Poznaniu).

Podkreślić należy wagę archiwaliów pozyskanych w formie elektronicznej z zasobów Archiwum Państwowego w Kielcach. Najważniejsze przedsięwzięcie kieleckich muzealników – stała wystawa „Z dziejów Kielc”, w pełni wykorzystuje możliwości stworzone dzięki najnowszym technikom do wzbogacenia narracji historycznej. Dokumenty oraz ikonografia, plany miasta, mapy pochodzące z XIX wieku oraz z przełomu XIX i XX stulecia i z okresu Drugiej Rzeczypospolitej posłużyły m.in. do zobrazowania rozwoju przestrzennego miasta i przedstawienia wielowątkowych dziejów społeczeństwa kieleckiego.

Prezentacje multimedialne pokazujące Kielce wielowyznaniowe i wielokulturowe stały się możliwe dzięki wykorzystaniu zbiorów Archiwum Państwowego w Kielcach.

Muzeum otrzymało także pomoc podczas organizacji ekspozycji czasowych, takich jak np. „20 rocznica wyborów 1989” w 2009 roku, „Wodociągi Kieleckie – historia i tradycja” w 2009 roku, „Z dziejów szkół kieleckich”, „Sierpień 80”, „Tajne nauczanie w Kielcach”, „Dzieje SHL” i wielu innych.

Archiwum Państwowe w Kielcach udzielało również pomocy w realizacji kwerend, których rezultaty mogą być wykorzystywane do ekspozycji i wydawnictw muzealnych, m.in. ilustracje do przygotowywanej publikacji: *Kielce przez stulecia*⁹, w zakresie następującej tematyki:

- Życie polityczne w Kielcach w latach 1918–1939 (korzystano m.in. z zespołów: Urząd Wojewódzki Kielecki I, Powiatowa Komisja Policji Państwowej w Kielcach, Starostwo Powiatowe Kieleckie I).
- Samorząd Kielc w latach 1918–1939 (korzystano m.in. z zespołów: Urząd Wojewódzki Kielecki I, Akta miasta Kielc – Protokoły i stenogramy z posiedzeń kieleckiej Rady Miejskiej z lat 1918–1939; Akta Głównej Komisji Wyborczej do Rady Miejskiej w Kielcach 1927 r.; Księgi protokołów posiedzeń Magistratu; Posiedzenia Zarządu Miasta Kielce).
- Biogramy prezydentów Kielc w latach 1918–1939 oraz po 1945 roku (m.in. Akta miasta Kielc – Protokoły i stenogramy z posiedzeń kieleckiej Rady Miejskiej z lat 1918–1939, Protokoły z posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Kielcach; Protokoły z posiedzeń egzekutywy KM PPR w Kielcach).
- Komitet Miejski PPR w Kielcach w latach 1945–1948 (korzystano z zespołu KW PPR Kielce).
- Materiały do biografii prezydenta Kielc Stefana Artwińskiego (korzystano m.in. z zespołów: Akta miasta Kielc – Protokoły i stenogramy z posiedzeń

⁹ Warto dodać, że korzyści ze współpracy są obopólne – w „Studiach Muzealno-Historycznych” wydawanych przez MHK publikowane są prace pracowników archiwum, np. H. Mazur, *Kielecciana kartograficzne i ikonograficzne z lat 1795–1866 w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Studia Muzealno-Historyczne”, t. 2, 2010, s. 155–196.

kieleckiej Rady Miejskiej z lat 1918–1939; Urząd Wojewódzki w Kielce I; Rząd Gubernialny Kielce; Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Kielcach – Katedra).

W podsumowaniu należy podkreślić, że archiwalia, czyli dokumenty będące zapisem istotnych wydarzeń z przeszłości miasta, regionu, dziejów instytucji, losów jednostki, stanowią ważny materiał ekspozycyjny w codziennej praktyce wystawienniczej Muzeum Historii Kielc¹⁰. Występują niekiedy samotnie, podkreślając wagę problematyki. Mogą zaistnieć na wystawie jako materiał uzupełniający, tło do narracji przedstawianej za pomocą innych środków. Mogą także stanowić równoważną część ekspozycji, podobnie jak ikonografia, zabytki malarstwa czy rzemiosła artystycznego.

Różnorodność środków przekazu jest korzystna, umożliwia lepsze poznanie prezentowanej tematyki. Nie zniechęca widzów odwiedzających progi muzeów.

Dokument jest istotną częścią ekspozycji muzealnej zarówno z uwagi na treść ważną dla procesu edukacyjnego, jak i formę istotną z punktu widzenia całości wystawy jako odrębnego dzieła sztuki.

Summary

The archival materials which record significant events from the past of the city and the region or institutional and individual histories, provide significant display material for everyday exhibition practice of the Kielce History Museum. Currently, as part of the “History of Kielce” exhibition, presented individually, they highlight the significance of the issues presented. They also offer supplementary material by providing a backdrop for the narratives presented by means of other media. As parts of the exhibition, in terms of significance, they are on a par with iconography, painting or craft artefacts. The significance of the archival materials acquired in electronic form from the State Archive in Kielce is not to be underestimated. Documentation and iconography, city maps, nineteenth-century maps, maps dating back to the turn of the twentieth century as well as the interwar period, have all been used for example to illustrate the spatial development of the city and present the complex history of the Kielce community.

¹⁰ Zob. P. Majewski, *Narracja historyczna w muzeum – cenzura czy „polityka kulturalna”?*, s. 2, 3, w: www.nimoz.pl [dostęp: 25 IX 2012]: „...implementacja środków high-tech uzasadniona wydaje się wyłącznie jako dodatkowe źródło informacji o autentyczności, nie zaś zastępowanie go. W dobie masowej reprodukcji właśnie możliwość kontaktu z dokumentem z epoki może przyciągać widza do muzeum”.